

A SZAPORÍTÓANYAG-TERMESZTÉS, FORGALMAZÁS, FELHASZNÁLÁS ELLENŐRZÉSÉNEK TAPASZTALATAI

TÓTH DEZSŐ
igazgató

Országos Vetőmag és Szaporítóanyag Felügyelőség, Budapest

A mezőgazdasági termelésben — mint az elmúlt évtizedek is bizonyították — a fajtának igen nagy szerepe van. Különösen indokolt nagy figyelmet fordítani az ültetvénykultúrák fajtáinak megválasztására. A fajták genetikai értéke a szaporítóanyagon keresztül realizálódik. A telepítés során felhasznált növényegyedek teljesítőképessége az ültetvények termőképességét, a termelés szerkezetét, jövedelmezőségét, zöldterületi növényanyagok esetében funkciójának eredményét évtizedekre meghatározhatják.

A szaporítóanyagok sajátossága az is, hogy felhasználásukat tekintve, kizárólagos rendeltetésű árutermékeknek kell tekinteni, mert ha ezek nem felelnek meg rendeltetésüknek, más célra nem használhatók fel.

A szaporítóanyaggal szembeni követelmények biztosítását szolgálja a szaporítóanyag-termelés rendszere, amelyet jogszabály ír elő. Ennek értelmében az állami minősítésben részesített fajták legkiválóbb egyedeinek szaporulatából központi és üzemi törzsültetvényt kell létesíteni. A központi és üzemi törzsültetvények, magplántások képezik a szaporítás alapját. A szaporítóanyag-termelés állami engedélyhez kötött, bizalmon alapuló, felelősségteljes, hatóságilag is ellenőrzött tevékenység.

A szaporítóanyagok sajátos használati értéke, szerepe miatt nagy gondot kell fordítani a termesztés színvonalának emelésére, a forgalomba kerülő ültetvényanyagok minőségére, az állami érdekek védelmére.

Az állami ellenőrzés feladata a szaporítóanyagok vegetációs és biológiai potenciáljának megőrzése, fenntartása, az állami szabványok, jogszabályok alapján. Ezért az ellenőrzés a termesztést nyomon követi, az alapanyagoktól a végtermékgig. Miután a szaporítóanyagok direkt rendeltetésűek, az ellenőrzésnek hatékonyan kell biztosítani a minőség, a felhasználók, végső soron az állami érdekek védelmét, mert a szaporítóanyag felhasználásával telepített ültetvények és adott esetben produktumai a nemzeti jövedelem alakulását jelentősen befolyásolják.

Az Országos Vetőmag és Szaporítóanyag Felügyelőség a szaporítóanyag-termelés és felhasználás ellenőrzése területén szerzett tapasztalatait olyan időszakban kísérel meg összefoglalni, amikor ez az alapozó — a kertészeti ter-

melés, szerves részét képező —, s egyben fejlesztő tevékenység jelentős változások korszakát éli.

Mindenekelőtt szeretném előrebocsájtani, hogy a szőlő-gyümölcs szaporítóanyag-termelés rekonstrukcióját, korszerűsítését:

- a szőlő- és gyümölcstermeléssel szemben támasztott egyre növekvő mennyiségi és minőségi követelmények,
- a szőlő- és gyümölcstermesztés technológiájában bekövetkezett és még mindig tartó átalakulás,
- a szőlő és gyümölcs szaporítóanyag-termesztés üzemi viszonyaiban végbement vagy folyamatban levő különböző irányú hatások, változások igényelték és igénylik.

A díszfaiskolai termelés fejlesztését a zöldfelületek mennyiségi és minőségi fejlesztésével kapcsolatos, egyre növekvő igények és exporttörekvés indokolják.

Természetesen a változás és változtatás igénye nem máról holnapra fogalmazódott meg. Az érlelődési folyamat jellemző, koncepcionális eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze:

- A fajta értékhardozója, a szaporítóanyag, biológiai termelési eszközzé lépett elő.
- A fajták közgazdasági szerepe felkeltette különösen a szőlő-gyümölcstermelő üzemek érdeklődését a fajtaválaszték iránt, növelte a keresletet a magasabb biológiai értékkel rendelkező fajták szaporítóanyaga iránt.
- A szakmai közvélemény körében kialakult az a felismerés, hogy a szaporítóanyag-termelés a fejlesztés nehézipara.
- A központi szakigazgatás szabályozta, rendszeresen figyelemmel kíséri, ellenőrzi, pénzeszközökkel is támogatja a szaporítóanyag-termelést.

A szaporítóanyag-termesztés tehát ma már nemcsak az ültetvényanyagok előállításának technológiai folyamatából áll, hanem rendszerben, folyamatosan szervezett biológiai bázisokra épülve követi a termelés-fejlesztés mennyiségi, minőségi céljait.

A rendelkezésre álló időre tekintettel a teljességre való törekvés igénye nélkül, az alapanyag-termelés, szaporítás és forgalmazás néhány fontosabb eredményét, problémáit a következőkben ismertetem.

A kertészeti szaporítóanyagok genetikai értékének növelése érdekében — az elmúlt tíz esztendőben — állami támogatással jelentős felületű központi és üzemi törzsültetvények létesültek. Ezek volumenét és fajtaszerkezetét a Felügyelőség a központilag előirányzott termeléspolitikai célkitűzéseknek megfelelően — a fenntartó üzemekkel együttműködésben — szervezi, fejleszti.

Dinamikus fejlődés — a termelésben bekövetkezett fajtaváltás, valamint korszerűsítés hatására — különösen az utóbbi 5 évben következett be.

Ezen időszak alatt a szőlő központi törzsültetvények területe európai fajtákból 101%-kal, üzemi törzsültetvényeké 290%-kal, szőlőalany központi

törzsültetvényeké 123%-kal és az üzemi alany törzsültetvényeké 37%-kal növekedett.

A gyümölcs központi törzsültetvényeknél nemesfajtákból és a magtermő központi törzsültetvényből lényeges mennyiségi változás nem történt, összetételük az új fajták bevitelével korszerűsödött. A szemzőhajtást termő üzemi törzsültetvény területe 42%-kal, az alany anyatelepeké 20%-kal és a bogyós üzemi törzsültetvényeké 29%-kal bővült.

A díszfaiskolai központi törzsültetvény területe 66%-kal, az üzemi törzsültetvényeké 34%-kal növekedett.

A faiskolai termelés számára a meglevő törzsültetvények, illetve magplántázatok az évente megtermelt szőlő-szaporítóanyagoknak mintegy 56%-át, gyümölcsültetvényanyagoknak 78%-át, díszfaiskolai termékeknek mintegy 20%-át képesek biztosítani jelenleg.

A törzsültetvényekből hiányzó fajtákból — a szükséges feltételek biztosításának időigénye miatt — a felhasználói igényeket átmenetileg a szaporításra ideiglenesen engedélyezett ültetvények elégítik ki.

A szaporítóanyagot termő törzsültetvények rendeltetészerűen működnek, fenntartásuk, kezeltségük színvonala általában jó.

Meg kell azonban említeni, hogy a szőlő törzsültetvények kezeltségi színvonala, a területegységről megszedhető alanyvessző mennyisége nőtt, de még mindig nem kielégítő.

Törzsszőlőknél egyes esetekben a munkaerőhelyzet és a rentabilitás is szerepet játszik abban, hogy az üzem az ültetvények kapacitását rendeltetészerűen nem használja ki.

Gyümölcs törzsültetvények kívánt ütemű fejlesztését az ismert virológiai és vírusmentesítési problémák nehezítik.

Az alapanyagtermő bázisok kiépítése terén elért jelentős eredmények mellett szólni kell azokról a még ki nem aknázott lehetőségekről, amelyek a szaporítóanyag-termelésbe a genetikai értékek szélesebb körű és gyorsabb ütemű bekapcsolását eredményezhetik. Így például:

- A fajták elszaporításának, a törzsültetvények létesítésének meggyorsítására a szövettenyésztés nyit széles körű lehetőségeket, biztató távlatokat. E tekintetben a szőlő és bogyós gyümölcsűek szaporításában az előrehaladás rendkívül figyelemre méltó, de kecsegtetőek az eredmények a fás gyümölcsfajoknál is.
- Az egyes ágazatok, de különösen a gyümölcs alapanyagtermő bázisok kiépítések érdekében a fejlesztési munka során a biológiai kiválasztás és a vírusmentesítés szorosabb kapcsolatát kívánatos állandósítani.
- A szőlőfajták klónszelekciójának kiszélesítése, meggyorsítása érdekében — a kutatási intézmények ez irányú tevékenységéhez kapcsolódva —, az egyes, megfelelő szellemi kapacitással rendelkező szőlőtermelő gazdaságokat a szükséges feltételek biztosításával, e célkitűzés szolgálatába lehetne állítani.

— Díszfaiskolai alapanyagbázis különösen fenyőfélékből szorul kiegészítésre.

Hangsúlyozni szükséges a továbbiakban is, hogy a szaporítás eredményessége a felhasznált alapanyagok minőségével alapozódik meg.

A szőlő-, gyümölcsültetvények létesítésére és exportra évente 19 millió db szőlő, 30 millió db gyümölcs ültetvényanyagot, erdősítésekre és parkok létesítésére mintegy 270 millió db csemetét és 7 millió db díszfaiskolai szaporítóanyagot állítanak elő.

A rendszeres ellenőrzés, valamint a telepítő üzemek szaporítóanyag minősége iránt fokozódó igényessége eredményeképpen kialakult a szaporítóanyag-termelés — jogszabályban is szabályozott — rendje, — egyes ágazatokban eltérő mértékben — javuló tendenciát mutat a szaporítóanyag minősége.

Amíg a Felügyelőség ellenőrző tevékenységének kezdeti időszakában (1968) 15—18% volt a nem megfelelő minőségű szaporítóanyag aránya, addig jelenleg ez az arány már országos átlagban mintegy 2—4% körülire csökkent.

Az elmúlt évtizedben a faiskolai termelést általánosságban az előállítás koncentrálódása, a bázisgazdaságok kialakulása, technológiai színvonalának bizonyos mértékű fejlődése, eredményességét tekintve jelentős differenciáltsága jellemezte.

Az üzemekben még mindig jelentős a kézi munkaerő-igényes technológia. Ez a magyarázata többek között annak is, hogy például a szőlőoltvány-termelésben a legutóbbi 2—3 évben dekoncentrációs folyamat bontakozott ki.

A technológiai fegyelem országosan nem javult a kívánt mértékben, amit az egyes ágazatoknál az országosan alacsony kitermelési hányad százaléka is jelez.

A technológiai fegyelem — ezzel összefüggésben az eredményesség is —, elsősorban olyan üzemekben javult, ahol a szakmérnökök, technikusok, szakmunkások továbbképzéséről rendszeresen gondoskodnak, viszonylag stabil szakvezetőkkel, szakmunkás-állománnyal dolgoznak és ahol az anyagi érdekeltiséget a bérezési, javadalmazási rendszerbe beépítették.

Mindemellett még meglehetősen sok azoknak az üzemeknek a száma, ahol tárgyi feltételek hiánya is fékezi a faiskolai termelés eredményességét.

A termelési technológiákban egyes munkafázisok korszerűsítése figyelhető meg. Az intenzív technológiák alkalmazása is megkezdődött, de fejlődése lassúnak tekinthető.

A faiskolai termelés korszerű elemei közül kiemelhetők:

- a szőlőoltványok, fenyő- és bükkcsemeték, díszfaiskolai zöld és félfás dugványok szaporítása fóliasátor alatt;
- a szőlő, gyümölcs és díszfaiskolai szaporítóanyagok természetdedényes, illetve Nisula-féle iskolázási módszerrel történő előállítása;
- a gyümölcs-szaporítóanyagok előállításánál a kézbenoltás bevezetése;
- a hidegágyi fenyőcsemete-termelés elterjedése.

A termelés gondjai közül megemlítendő:

- Tartósan alacsony a szőlőoltvány-termelés kitermelési hányadának országosan 30, illetve 40% körüli szintje.
- Az új, illetve a fiatal gyümölcsültetvényeknél az utóbbi években tapasztalható szokatlan mértékű károsodás a faiskolai technológiák, a beérés körülményeinek vizsgálatát igényli.
- Szinte valamennyi ágazatban problémát vet fel a tárolási, kezelési technológiák hiányossága, és esetenként a tárgyi feltételek hiánya.

A szaporítóanyagok forgalmazásának a jogszabállyal összefüggő rendje — a díszfaiskolai növényanyagok kivételével — általában megfelelőnek mondható. A még jelentős számú engedély nélküli termelés folytán a díszfák, cserjék egy része ellenőrzés nélkül kerül forgalomba, illetve felhasználásra. Ezek viszonylag alacsony díszértékűek, sok esetben minőségük sem felel meg a szabványok minőségi követelményeinek.

A szaporítóanyagok forgalmazási rendjét, származásának hitelességét, ellenőrzésének lehetőségét javítja a származási igazolványok rendszeresítése. A felhasználók, üzemi telepítők részéről is szükséges azonban, hogy a szállítótól minden esetben igényeljék az árut kísérő származási igazolványt és csak engedéllyel rendelkező termelőtől vásároljanak szaporítóanyagot.

Amíg az üzemi, közületi és export forgalmazásnál a rend és a minőség tekintetében pozitív eredmények mérhetők, addig a szőlő, gyümölcs és díszfaiskolai szaporítóanyagok lerakati forgalmazásában gondok, problémák jelentkeznek. Ez elsősorban a kifogásolható árukezelésből eredően a fajtagarancia és az életképesség megóvása területén nyilvánul meg.

A termeléssel összefüggésben röviden szeretnék szólni a szaporítóanyag-szabványokról, ezeknek a minőségjavításban betöltött szerepéről is.

A szabványosítás fő feladata az áruk, termékek minőségének szabályozása, a fogyasztók érdekeinek védelme.

A szaporítóanyagok minősége alatt azon tulajdonságok összességét értjük, amelyek kifejezik a termékeknek rendeltetészerű felhasználására való alkalmasságát. A minőséggel szemben támasztott igények a termesztés technológiájának, a termesztési célkitűzések változtatásával, természetesen szükségszerűen időről időre módosulnak. A minőségnek rendszeresen követnie kell ezeket a változásokat.

A szaporítóanyagok rendeltetéséből kifolyólag fontos a technológia és a szabványosítás kölcsönhatásának figyelemmel kísérése.

Szükséges hangsúlyozni azt is, hogy az előírt minőségszintnek nem a szaporítóanyag-termesztés produktumának átlagát kell reprezentálnia, hanem azokat a követelményeket, amelyek az ültetvények létesítéséhez és eredményes fenntartásához szükségesek. Tehát a minőség jellemzőinek a felhasználás igényeit maximálisan kell szolgálnia.

A szaporítóanyag minőségét tehát csak korszerű szabványok szabályozhatják.

A Felügyelőség — mint szabványbázis — az e területen kapott megbízatásának a tudományos kutatás, a gyakorlat kiváló szakembereinek bevonásával igyekezett az előzőekben megjelölt célkitűzéseknek megfelelni, a szabványokat gondozni, korszerűsíteni.

Megítélésünk szerint az üzemek nagy többsége helyesen értelmezi a szabványok szerepét és a szabványokat megfelelően alkalmazza a forgalmazásra előkészített szaporítóanyagok minőségében.

Összefoglalva megállapíthatjuk:

- A szaporítóanyag-termelés szerepének megítélésében a fejlesztés igényét felismerő, általános szemléletváltozás következett be.
- Jelentős eredményeket értünk el az elmúlt tíz évben a termelés biológiai alapjainak lerakásában.
- A genetikai bázisok építésének meggyorsítására a szövettenyésztés nyújt széles körű lehetőségeket.

Kívánatos a szőlőfajták klónszelekciójának kiszélesítése. Fejlesztési igény a díszfaiskolai termesztésben a törzsültetvények továbbfejlesztése.

- A technológiai fegyelem további javítása jelentős tartaléka a szaporítóanyag-termelés hatékonysága emelésének. A termelési technológiák korszerűsítésének megkezdett folyamatát időszerű meggyorsítani.
- Az életképességre hátrányos ökológiai és technológiai elemek, tényezők kiszűrésével a kitermelési hányadot növelni, az ültetvényanyagok minőségét javítani kell. E tekintetben a gazdaságok, kutatási helyek megosztott komplex technikai-technológiai fejlesztő tevékenysége, szervezettebb együttműködése jelentősen elősegítheti az előrehaladást.
- Továbbra is fontos a szaporítóanyag-termelés feltételrendszerének minden (személyi, biológiai, technikai, technológiai, ökológiai, szervezeti) elemének összehangolása és folyamatos gondozása.

Végezetül szeretném kifejezésre juttatni, hogy a szaporítóanyag-termelés színvonalának emelkedése, a minőség további javulása csak úgy érvényesülhet, ha a jogszabályokban rögzített előírások, azt tükröző koncepciók általános szemléletté válnak a termesztésben és forgalmazásban részt vevők körében.

A Felügyelőség ellenőrzési tevékenységén túlmenően a továbbiakban is fontos feladatának tekinti a biológiai alapok fejlesztését.

